

ONDER DE MENSEN

Politie

De politie is je beste vriend. Dat probeerden ze mij vroeger als kind wijs te maken. Ik vond boeven heel eng, maar de politie nog veel enger. Op een kwaai dag kwam er een agent op school, een imposante gestalte in een blauw uniform met een pet. Hij zei vast heel gezellige dingen, maar ik zat aan de stoel genageld. Als een vreemde sint uit Spanje je zo maar mee kon nemen in de zak, wat zou deze vreemd geklede koddebeier dan in de zin hebben? Vast niet veel goeds, en van zijn verhaal is door verlamende angst dan ook niks blijven hangen.

De rest van mijn leven had ik weinig van doen met de politie. Ik ben mevrouw Braafjes zelve, en het contact met de sterke arm beperkte zich tot een alcoholcontrole of bekeuring voor geen achterlicht. Ook werd mijn fiets een keer gestolen, waarna hij weer opdook in Breda. Maar omdat de nieuwe eigenaar zei dat ie 'm heus gekocht had, belde de politie dat ik hem niet terug kreeg (ik verzin dit niet). Dat de politie mijn beste vriend was, wou er bij mij dus niet echt in. Tot ik laatst een receptie had in Haaksbergen. Ik vond een parkeerplek waar ik zo weer rechtuit af kon, altijd fijn. Maar toen wij terugkwamen had ik een bon. Ik had me net gek gelachen, op die receptie, maar dit drukte de feestvreugde enigszins. Gelukkig bleek de bon een nepperdje. Toezichtouders hadden gezien dat mijn auto niet op slot was. Daar was niks van waar, volgens mij, dus ik wierp het paperaasje op de mat, tussen zakdoekjes en snoeppapier. Nooit had ik meer aan het bonnetje gedacht, tot ik deze week een officiële brief kreeg van de politie. Overmand door twijfel opende ik de envelop. Mijn fiets toch terug? Een schrijven over ernstige misdrijven? Het was diezelfde toezichtouder uit Haaksbergen weer, een vasthoudend type. Mijn auto was niet op slot, hij had het zelf gezien. Wist ik wel dat elke 15 minuten een dief toeslaat, ook in Haaksbergen? Dat leek me een ernstig overdreven inschatting. Een inbraak in de auto is in 5 seconden gepiept, meldde de brief (en als je 'm open laat in 1, gok ik). Daarna moet je 5 dagen uittrekken voor reparatie en na 5 jaar vind je nog glas (wat mij eerder een openoet leek om de portieren gewoon open te laten, omdat dan alles heel blijft). Om het belang van één en ander te onderstrepen, zat er ook nog een vetgedrukte folder bij. Ik verwacht binnenkort een schrijven over de gevaren van het hond uitlaten (aanranding, struikelen over de riem) en andere belangwekkende leefregels. De wereld is vol ellende en onverwachte wendingen, maar er is hoop: de toezichtouders in Haaksbergen houden de wacht. Echte vrienden, wat je zegt.

Een 'pornograaf' en 'zedenvervuiler', noemde collega-schrijver Johan Buursink hem. Precies vijftig jaar geleden verscheen *De boetenste duusternis* van Johan Gigengack. Eerder nog dan Gerard Reve of Jan Wolkers schreef hij over onderwerpen als seks en homofilie. De 'sixties' drongen plotseling de streektaal binnen en veroorzaakten een literaire rel in de conservatieve Twentse schrijverswereld.

door Gerard Lage Venterink

Een shot 'sixties' voor het Twents

Hij wilde niet langer 'rond-dweilen' in de wereld van witte wieven, speukniekers en knipmutsen. „Alsof een Twentenaar geen ander leven kent.” De streektaal moest, om geen dode taal te worden, aansluiting zoeken bij de vrijheidsdrang en het levensgevoel van de stadsjeugd. Ze moest jongeren de kans bieden op 'geestelijk avontuur', op het vinden van nieuwe, eigen helden. Een paar maanden na zijn pleidooi in *Twenterlaand en -leu en -sproake* (TLLS), het blad dat hij uitgaaf en deels zelf vulde, voegde de Hengeloeër Johan Gigengack de daad bij het woord. In oktober 1961 - hij is dan 28 - verscheen *De boetenste duusternis*, een 'Twentsen roman'. Het is het verhaal van de oud-priesterstudent Esken Lentveerdink die volwassen probeert te worden. „Eigenlijk”, zegt Frank Gigengack, een zoon van, „is het thema dat een mens door een dal van lijden en zonde moet om volwassen te kunnen worden. Misschien zelfs om überhaupt te kunnen zeggen dat hij heeft geleefd.”

Lentveerdink heeft in het boek onder meer - gelijktijdig - relaties met twee vrouwen en wordt één keer homoseksueel benaderd. Het is allesbehalve een erotische roman. En de seks die erin voorkomt lijkt achter matglas verscholen, wordt eerder gesuggereerd dan in felle kleuren beschreven. Maar een deel van de Twentse schrijverswereld is zelfs dat al te veel. Johan Buursink, een van de grote namen, adviseert de schrijver de verkoop te stoppen. Want: „Roeping is immers geen commercie! (...) Waarom zoek je het niet in het pretentieloze, vlotte volksvertel, dat dieper kan treffen juist omdat het niet zo diep gaat”. Eind 1961 noemt hij Gigengack in een radiouitzending van de RONO zelfs een 'pornograaf' en 'zedenvervuiler'. Jan Oude Brunink had eerder in de *Twentsche Courant* al uitgeroepen: „...dit juist is het erge (...) dat het boekje de grenzen van de goede smaak meer dan eens bedenkelijk overschrijdt.” Het zou

'kwasi flink' zijn en ook 'geen Twents levensgevoel of typisch Twentse problematiek' verbeelden. Slechts een enkeling nam het openlijk voor Gigengack op. Onder hen Gerard Vloedveld jr., de zoon van 'meester' Vloedveld, die Gigengack kende van hun samenwerking in TLLS. Vloedveld erkende: „Hij is harder, zegt het recht voor zijn raap.” En: „Hij is opgegroeid in de stad, waar het leven door de straten jaagt.” Maar hij loofde vooral het feit dat Gigengack zich 'van het gemoeidelijke geschrijf van vroeger' durfde los te maken en 'de eerste stap heeft gewaagd' om het Twents naar literair niveau te tillen. Goaitsen van der Vliet, conservator van de Twentse Taalbank, onderstreept die woorden. „Wat Gigengack vooral heeft gedaan, is zijn nek uitsteken. Het boek was zeker voor een dialectboek zijn tijd vooruit. Tot dan was het eigenlijk *not done* om in het Twents over intieme gevoelens te schrijven.” De streektaal was al te vaak in nostalgie gedoopt. Voertuig voor een vaag verlangen naar vroeger. Braaf tot achter de komma. Gigengacks boek riep wellicht ook zoveel kritiek op, omdat het verscheen in een tijd dat heel Nederland nog aan de 'jaren zestig' - met hun seksuele revolutie, hang naar vrijheid en gelijkberechtiging - moest beginnen. Twente én Nederland waren in oktober 1961 nog weinig gewend. Vijftien jaar later zou waarschijnlijk niemand meer over *De boetenste duusternis* zijn gevallen, zegt zoon Erik Gigengack. „Maar in 1961 moesten seksueel expliciete boeken als *Ik, Jan Cremer, Nader tot u* van Gerard Reve of *Een roos van vlees* van Jan Wolkers nog geschreven worden. In die zin was hij landelijk gezien zelfs vroeg met het schrijven over de thema's van de jaren zestig.” Wat niet wil zeggen, meent Goaitsen van der Vliet, dat *De boetenste duusternis* literair ook in alle opzichten geslaagd is. „Al staan er heel mooie passages in. Hij kon zeker goed en beeldend schrijven.” Zelf heeft Gigengack zijn roman wellicht ook niet als een perfecte, al voldra-

gen pennenvrucht gezien. In een artikel over een jonge Hengelose kunstenaar schrijft hij amper een jaar na de rel om DBD: 'Is het eigenlijk nog wel nodig om ten aanzien van een jong, serieus kunstenaar vast te stellen dat hij een zoeker is en dus nog sterk moet rijpen. Zoets is immers vanzelfsprekend!' Het uitroepen lijkt recht uit het hart te komen. Gigengack moet diep zijn geraakt door de felheid van zijn critici. „Hij heeft het gevoel gehad dat er een kruistocht tegen hem werd gevoerd, dat men hem op een haast dictatoriale wijze het zwijgen wilde opleggen”, zegt zoon Erik. In zekere zin gebeurde dat ook. Na 1961 zweeg de jonge Hengeloeër, die ervan had gedroomd de Twentse literatuur te vernieuwen. Aan nieuwe romans in de streektaal waagde hij zijn talent niet meer. Iets dat achteraf hier en daar verbazing wekte. Gerard Vloedveld jr. vraagt zich halverwege de jaren zeven-

tig af waarom Gigengack en al degenen die hem steunden 'zich zo snel hebben laten ontmoedigen'. Hij verwijft het ook zichzelf. „Maar”, vermoedt Erik Gigengack, „hij kon het zich gewoon niet veroorloven erg lang een omstreden figuur te blijven in de Twentse beweging. Hij had voor 1961 van TLLS in enkele jaren een winstgevend blad gemaakt. Het hele gezin, acht mensen, moest ervan eten.” En mogelijk, zegt zoon Frank, heeft hij geconcludeerd dat het experiment om te bewijzen dat het Twents geen dode taal was, was mislukt. De rel betekende hoe dan ook niet alleen het einde van een prille literaire carrière in het plat, de hele Twentstallige schrijverswereld verloor een podium en viel uiteen. Want nadien vormde Gigengack TLLS, dat ook het orgaan van de Twentse Schrijversbond was, om tot *Twente Post*. Dat was een breder cultureel tijdschrift dat grotendeels

in het Nederlands werd geschreven. Over regionale kunst en cultuur, over trends en nieuwe levensstijlen die de Twentse jeugd in de jaren zestig en zeventig beroerden. De 'sixties' gingen aldus ook aan Twente niet voorbij. 'Alleen de streektaal', schreef Gigengack in 1974 terugkijkend, 'die onze moeders voor ons bewaarden, had aan de omwenteling geen deel en bleef verder achter dan ooit.' Daarom en vanwege het uiteenvallen van de Twentse schrijverswereld concludeerde Frank Löwik in 2003 in zijn proefschrift dat de rel de 'Twentse Beweging' sterk heeft geschaad. En bovendien 'in feite de moderne ontwikkeling van de Twentse literatuur ernstig (heeft) vertraagd'. Van de criticiasters leek Oude Brunink dat effect halverwege de jaren zeventig enigszins te betreuren. De eigenzinnige Buursink daarentegen bleef bij zijn oor-

Johan en Lidy Gigengack in de zomer van 1957 in de Hengelose Marktstraat. foto's familiearchief Gigengack

Een man met 'een enorme binnenwereld'

„Hij was een man met een enorme binnenwereld”, zegt Goaitsen van der Vliet, conservator van de Twentse Taalbank. „Iemand die vaak dieper dacht dan anderen.” Johan Gigengack, telg uit een Hengeloe's kernfamilie, bleef bovendien zijn leven lang een zoeker naar echtheid, zegt zijn zoon Frank. Hij studeerde na het gymnasium aan de seminaries in Megen aan de Maas en Zenderen, maar besloot - ook omdat hij graag een groot gezin wilde - geen priester te worden. Later raakte hij verder van zijn katholieke wortels, maar zijn religiositeit verloor hij niet. Als schrijver werd hij beïnvloed door de katholieke Franse Nobelprijswinnaar François Mauriac. Het zoekende, het gevoel voor het mysterie is terug te vinden in Gigengacks *Graedske* (1955), waarin alleen de dialogen in het Twents zijn. Na de rel schreef hij in het Nederlands nog *De Trap der vergezichten*.

Pas met *Twentse woorden en gezegden* (1979) waagde hij zich - op traditionele wijze - weer aan de streektaal. Hij begon (recensies) te schrijven toen hij in Megen verbleef. Wellicht heeft hij daar ook zijn liefde voor het Twents ontdekt. „Ik kan me voorstellen dat hij zich op zo'n internaat soms zo eenzaam heeft gevoeld, dat hij terugverlangde naar Twente”, zegt zoon Erik. Overigens droeg Gigengacks Twents wel de sporen van een aangeleerde taal, vindt Van der Vliet. „Je merkt dat het niet zijn eerste taal was. Maar hij koos ervoor.” Johan Gigengack overleed 18 oktober 1976, 43 jaar jong, aan een hartaanval.

De zonen van Johan Gigengack, Frank en Erik, hebben ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het verschijnen van *De Boetenste Duusternis* een site gemaakt over leven en werk van hun vader: <http://johan.gigengack.nl/>. Zijn boeken zijn alleen nog antiquarisch verkrijgbaar.

'Hij zegt het recht voor zijn raap. Hij is opgegroeid in| de stad, waar het leven door de straten jaagt'

